

**Orlando Figes (2007) *The Whisperers: Private Life in Stalin's Russia*¹,
New York: Metropolitan Books, 740 sayfa, ISBN: 978-080-507-461-1.**

Tevfik Orkun DEVELİ

“Bir kişinin ölümü trajedi, bir milyonunki istatistiktir...” Stalin’e ait bu ünlü aforizmanın doğruluğu tartışılabilir. Fakat onun yönetimi altında kaybedilen yaşamlar düşünüldüğünde “geçerli” olduğu aşikârdır.

Rus tarihine yönelik ortaya koyduğu önemli eserlerle tanınan Orlando Figes², bu kitabında “Stalin Rusya’sındaki gündelik yaşamın neye benzediği” sorusuna cevap aramaktadır. Bu maksatla döneme ait yazılı belgeler kadar, ona tanıklık etmiş kişilerin ifadelerine de başvuran yazar, birtakım önemli bulgular elde etmiştir. Ne var ki idamlar, “Büyük Temizlik” sırasında *gulag*larda gerçekleşen ölümler ya da “Büyük Terör” bunlardan yalnızca birkaçını teşkil eder. Nitekim Figes, kurbanların yalnızca tutuklananlar ya da evinden sürülenler olmadıklarına dikkat çeker. Öyle ki bir ailedeki herhangi bir ferdin tutuklanması demek, ailenin geri kalanı için ömürleri boyunca gizlemeleri gereken “kusurlu bir geçmiş” anlamına gelmektedir. Aksi hâlde kendilerini de aynı son beklemektedir. “Vatan Haini Eşleri Kampı – АЛЖИП” ya da “Vatan Haini Aile Mensupları Kampı – ЧСИР” bunun birer örneğidir.

Sovyet sonrası politikaların, Stalinist döneme ait tarihi ayıklamaya tabi tuttuğu bahsinden hareketle, Putin yönetimine karşı tepkili olan 1917 ile 1925 arasında doğan kuşağın hâlâ hayatta olan temsilcilerine ait hikâyeler, bu kitabın en önemli dayanak noktasını teşkil eder. Eserin hazırlanmasında Figes’in *Perestroika* döneminde ortaya çıkan az sayıdaki liberal girişimden biri olarak bugün de varlığını sürdüreren bir tarih ve insan hakları kurumu olan Memoryal (Мемориал) ile yaptığı iş birliği de hatırlatılmalıdır.³ Oluşturulan gönüllü araştırma grupları sayesinde *gulag*lardan kurtulanlar ve bunların aileleriyle yapılan binlerce röportaj, özel mektuplar, anılar ve diğer dökümanlar Figes tarafından değerlendirilmiştir. Böylelikle Stalin zamanında Sovyetler Birliği’nde nasıl yaşandığı, nelere katlanıldığı ve bunların nasıl rasyonelleştirildiği, ne tarz acılar çekildiği, büyük ya da küçük ayırdetmeksizin kitapta kendisine yer bulur. Sonrasında ise melankoli panoroması, atgözlüğü takmış bir idealizmden ve devrimin erken yıllarında çekilen zorluktan

¹ İlk baskısı Metropolitan Books tarafından 2007 yılında yapılan bu eserin Türkçe çevirisi Nurettin Elhüseyni’ye aittir. Böylece eser geç de olsa Türkçe olarak *Karanlıkta Fısıldaşanlar / Stalin Rusya’sında Özel Yaşam* adıyla Yapı Kredi Yayınları tarafından 2011 yılının Ocak ayında basılmıştır. Bu yazıda ise çalışmanın 2007 yılındaki İngilizce ilk baskısı referans alınmıştır.

² İngiliz tarihçi Orlando Figes, (d.20.11.1959) hâlen Birbeck University of London’da profesörlük yapmaktadır. Eserleri: *Peasant Russia, Civil War: The Volga Countryside in Revolution, 1917- 21*, (1989), *A People’s Tragedy: Russian Revolution 1891 – 1924* (1996), With Boris Kolonitskii: *Interpreting the Russian Revolution: The Language and Symbols of 1917*, (1999), *Natasha’s Dance: A Cultural History of Russia*, (2002), *The Whisperers: Private Life in Stalin’s Russia*, (2007), “Crimea: The Last Crusade”, (2010)

³ Detaylı bilgi için kuruluşun ağ erişim sayfasına göz atılabilir. <http://www.memo.ru/index.htm>

yavaşça sıyrılarak yerini Stalin dönemiyle doruğa çıkmış bir terörün belki de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bile duyulabilecek yankısına bırakır.

Kitaba adını veren “fısıldayanlar” sözcüğü dahi Stalin rejiminde korkunun gündelik hayata ne derece sirayet ettiğine dair ipuçları sunmaktadır. Nitekim Figes Rusçada “fısıldayan” anlamına gelen iki sözcük bulunduğunu belirtir. Bunlardan birincisi olan “шепчуший - (şıpçuşii)” söyleyebileceklerinin çevresindekiler tarafından duyulmasından korkan kimsedir. İkincisi olan “шептух - (şıptun)” ise insanlar hakkında yetkililere gizlice bilgi taşıyan kimsedir. Figes'e göre bu ayrımın kökenlerini Stalin'li yıllarda aramak gerekir. Öyle ya da böyle, 1929'dan 1953'te Stalin'in ölümüne kadar bütün Sovyet vatandaşları birer “fısıldayan”dır.

Stalin'li yıllarda Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden Batılılar, rejimin terörüne maruz kalan kitleleri mutlu, kendilerini gelecek kuşağın birer parçası olarak gören heyecanlı insanlar olarak, yani görmek istedikleri gibi görmüşlerdir. George Bernard Shaw, “İnsanların Stalin'e olan göz kamaştırıcı hayranlığı”ndan söz eder. Henry Wallace ise savaş yıllarında bir *kulak* köyüne yaptığı gezinin ardından “İsa'nın arzu ettiği türde bir kardeşliğin kurulabildiğinden” dem vurur⁴. Oysa bahsi geçen bu kardeşlik, pek çok yönden rejim baskısının neden olduğu paranoyaların taşıyıcısıdır. Bu anlamda toplumsal tek renkliliğin, kardeşlikten ziyade “Orwellian” bir toplumu andırdığı söylenebilir. Öyle ki herkese ait bir bayrağın altında kompleks bir sosyal yapı bulunmaktadır. Sovyet mantalitesi ise “bölünmüş bir kimliğin” temsilcisidir. Figes'e göre “Bir aktörün kendi performansını seyretmesi gibi... Tüm bireyler özel ve kamusal hayatları arasındaki farkın bilincinde olarak bunları birbirinden ayrı tutmak için farklı yollar denemişlerdir”. Hiç değişmeyen ise insanların hayatta kalabilmek için “her iki anlamda da” fısıldamak zorunda olmasıdır.

Figes, kitabında Stalinist düşünceye dair çok fazla yorumda bulunmaz. Buna karşın söz konusu dönemdeki zorunlu kolektifleştirme hareketinden “Büyük Kırılma” olarak bahseder. Ona göre kulakların ortadan kaldırılması yalnızca bir insanlık dramı değil, aynı zamanda Sovyet tarımını da mahveden ekonomik felaketin ta kendisidir. Bununla birlikte kitapta kimi rejim tanıklarının Stalinist sistemi korumaya yönelik tavrına da yer verildiği görülür. Söz konusu korumacı tavır, “kolektif ruhun yok edildiği” gibi bir iddianın sahibiyken Figes, kitabında rejim baskısıyla hayatını kaybeden 25 milyon bireyin hikâyesini öne çıkarır.

Kitabın bu yönüyle birçok araştırmacıyı “sıradan insan” modeliyle tanıştıracacağı düşünülebilir. Zira çalışma, düzinelerce sıradan insanın sıra dışı hayatından kesitler sunmaktadır. Bu bağlamda kullanılan dilin de söz konusu biçime uygun olarak hikâyeci bir tarzda seçildiği görülür. Öte yandan kitabın kolayca okunabileceğini söylemek hata olacaktır. Zira kitapta yer verilen hikâyelerin trajik yönünün oldukça ön planda olduğu söylenmelidir. Bu anlamda kitap, âdeta Dostoyevski romanlarını çağrıştırır biçimde baştan aşağıya “insanlık” ile doludur. Örneğin bir bölümde Figes, sevdikleri tutuklandığında geride kalan

⁴ Capshaw, R. Surviving Stalin, (2007, 5 Kasım), *Frontpage Magazine* Erişim Tarihi: 13 Mart 2011, <http://archive.frontpagemag.com/readArticle.aspx?ARTID=28754> adresine erişildi.

eşlerin ve çocukların acı dolu hayatlarına yer verirken bir başka bölümde ise *gulağ*ların fiziksel ve psikolojik etkilerini, sağ kurtulanların acı dolu iç dünyasına yaptığı yolculuklar vasıtasıyla ortaya koymaya çalışır. Kitabın konu edindiği ve ona gücünü veren bu olaylar, hemen hiçbir roman yazarının kolayca kurgulayabileceği türden hikâyeler değildir.

Minsk bölgesinde yaşayan altı kişilik Ozemblovski ailesinin öyküsü, bu bahse verilecek uygun örneklerden bir tanesidir. Söz konusu aile, evlerinden 3000 km. kuzeye sürülür. Aleksandr iki oğluna bakmak için burada kalırken, Serafima, biri 5 diğeri 9 yaşlarındaki iki kızı ile kaçarak ormanın içinden güneye doğru yola koyulur. Serafima'nın birkaç altın dişi vardır. Hayvanlar tarafından çekilen bir arabada yolculuk edebilmek için düzenli aralıklarla bunları çeker ve satar. Eve geri döndüklerinde Serafima iki kızını buraya yerleştirip tutuklanan kocasını bulmak için tekrar kuzeye yola koyulur. Bu sırada oğullarından birisi polis için muhbirlik yapmaya başlamıştır. Serafima tutuklanır. Fakat bir süre sonra kaçmayı başarır. Güneye geri dönererek kızlarını alır. Kendilerine tüm ailenin tekrar birleşeceği yeni bir hayat kurarlar.

Orlando Figes'in birer "kahraman" olarak nitelediği bu insanların arasında Sovyet yazar Konstantin Simonov gibi ünlü bir Stalinistin de -üstelik "merkezi figür" olarak- yer alması oldukça dikkat çekicidir. Hatta bu durumun, kitabın sıkıntılılarından biri olduğu dahi ileri sürülebilir. Zira burada hoşgörüsü zayıf, sabit fikirli bir Stalinist olan Simonov ile kendisi ve ailesi acı çektiği hâlde olağanüstü çabalarla bu duruma karşı direnme başarısı gösterebilmiş insanlar aynı kategori altında değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Figes'in kitabın akademik yönünü de göz önünde bulundurarak Simonov'u "karşı kıyıdaki numune" olarak kullanmak istemiş olabileceği düşünülebilir. Fakat Simonov, Figes'in yaşamlarına ait sırları gün yüzüne çıkarmak istediği ve giriş kısmında çizgilerini belirlediği "sıradan insan" profiline uymamaktadır. Zira kendisi, Stalin döneminde oldukça başarılı bir kariyerin ardından Kruşçev ve Brejnev için de çalışmış, tutuklanma korkusu şöyle dursun, ülke çapında tanınan bir yazar olarak, ölüm tarihi olan 1979 yılına kadar ortalamanın çok üzerindeki standartlarda hayatını sürdürmüştür.

Bir diğer konu ise aktarılan hikâyelerde; köy-şehir, işçi-köylü, Rus-Rus olmayan gibi ayrımların bulunmaması ve dolayısıyla Sovyet toplumunu oluşturan önemli katmanların da böylelikle hesaba katılmamasıdır. Bu durum ise kitabın özellikle entelektüel yönden maruz kalabileceği bir diğer olumsuz eleştiridir.

Sözlü tarihten istifade edilmek istendiğinde, bilgisine başvuru kişisinin yaşadığı duraklamaların, tereddütlerin, ses tonundaki değişimlerin, jest ve mimikler ile beden diline ait diğer göstergelerin elde edilen malzemenin analizi hususunda oldukça önemli bir yer teşkil ettiği kabul edilir. Söz konusu röportajlara ait transkriptlere bakıldığında ise bu tarz tekrarlar, duraklamalar vb. için tutulmuş notlara rastlanmamaktadır⁵. Dolayısıyla bu durumun kitabın asıl malzemesini oluşturan röportajların değerlendirilmesine yönelik olarak kafalarda bazı soru işaretleri yaratabileceği söylenebilir.

⁵ Bahsi geçen bu röportajlara ait tüm metinler ile her türlü görsel ve işitsel malzemeye <http://www.orlandofiges.com> adresinden ulaşılabilir.

Sonuç olarak bu kitabında İngiliz tarihçi Orlando Figes, kendi deyimiyle “Stalin zulmü altındaki sıradan Sovyet vatandaşlarının iç dünyasını gün yüzüne çıkarmaya” çalışmaktadır. Figes’e göre dönemi konu alan pek çok çalışma terörün harici taraflarını incelerken, bunun bireylerin özel hayatı üzerindeki etkisi ilk kez bu kitapta araştırılmıştır. Eserde, “Sovyet halkı Stalinli yıllarda özel hayatını nasıl yaşadı, gerçekte ne düşünüp ve hissetti?” gibi sorulara cevaplar aranmaktadır.

Yıllar süren dev bir araştırmanın neticesinde; çok sayıdaki yazılı, görsel ve işitsel malzemedan yararlanılarak hazırlanan bu çalışmanın Rus tarihine yönelik bir boşluğun doldurulmasında önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

Figes, bu çalışmasında araştırmacılara Sovyet tarihine yönelik tatmin edici tasvirler sunarken, bunu aynı alanda çalışan diğer tarihçiler gibi kendisine ait yeni görsel ve işitsel materyaller ile de desteklemiştir. Sovyet histografyası içinde yerini alan bu eserde Figes, Mikhail Gefter’in deyimiyle “hepimizin içine giren Stalinizm”i aramaktadır.